

Totalförsvaret för ett starkare Gotland

Slutrapport för regeringens uppdrag till Försvarsmakten och Länsstyrelsen i Gotlands län

Bilaga 9: Finansiella tjänster, delrapport 2

Utgiven av: Länsstyrelsen i Gotlands län

Slutrapportens diarienummer: 459-3824-2017

Kontaktperson: Anders Malm, Länsstyrelsen i Gotlands län

Tryckår: 2022

Slutrapporten med bilagor finns att hämta i PDF-format på Länsstyrelsens webbplats: www.lansstyrelsen.se/gotland

Delrapport 2, Finansiella tjänster

Bakgrund

Arbetet inom delprojektet finansiella tjänster har under 2019 inkluderat en spelsimulerad forskningsledd övning, samverkan mellan olika myndigheter och näringsliv, samt analysarbete. Då delprojektet under 2020 ska summeras och slutrapporteras framstod det som lämpligt att återigen träffa och samverka med aktörer från näringslivet, myndigheter och Region Gotland. Denna gång i form av en workshop där försvarsmakten och länsstyrelsen inhämtar ytterligare underlag till lägesbild och restlista. Följande delrapport är baserad på resultatet av den workshopen.

Syftet med workshopen

- I huvudsak: utveckla myndigheternas lägesbild/förståelse för svagheter och behov inom finansiella tjänster. Ta fram nationella åtgärder. Bygga nätverk och utbyta erfarenheter.
- Till del: testa att arbeta utifrån MSB scenario "Operation Skymningstimme"

Deltagare

Nordea, Handelsbanken, Swedbank, Loomis, Länsstyrelsen, ICA nära Roma, Region Gotland, Skatteverket, samt försvarsmakten. Gruppen bestod av 15 personer varav 4 var kvinnor och 11 var män. Inbjudna var även representanter från Riksgälden samt Riksbanken vilka dock inte hade möjlighet att delta. Bägge dessa aktörer låter meddela att de är intresserade av resultatet från workshopen.

Förutsättningar

Scenariot "Operation Skymningstimme" bedömdes av delprojektledaren som för omfattande och till del för abstrakt i sin utformning. Därför kortades scenariot ned genom att ta bort samtliga referenser och händelser som beskriver en fiktiv motståndare med namn. Scenariot kompletterades med en kort inledande sammanfattning samt två diskussionspunkter. En vecka innan workshopen skickades scenariot ut tillsammans med en del praktisk information. Deltagarna uppgav att de hade tagit del av scenariot och upplevdes insatta i läget. Dock kan det inför framtida övningar vara lämpligt att ytterligare korta ner och förenkla scenariot.

Workshopen inleddes dessutom med att en kort film (scenario för TFÖ 2020) spelades upp.

Erfarenheter

Nedan följer ett antal iakttagelser och påståenden som fångats upp under workshopen. En mer sammanlagd och utvecklad lägesbild kommer att presenteras i delprojektets slutrapport.

Dagligvaruhandeln:

- Elektroniska betal-alternativ typ Swish och kort är huvudalternativ för kunder och för företagen. Fler och fler butiker och övriga som säljer tjänster tar idag inte kontanter. Har inga system/kassor för att hantera kontanter.
- Erfarenheter från verkliga intermittenta bortfall av internet/el visar att kunder börjar ta ut kontanter.
- Om alternativet att använda "Slip", dvs kopia av kreditkort. Gammal metod som har tekniska problem (tillgång på utrustning samt att det inte fungerar med alla korttyper).
- Handeln behöver garantier (statliga) för handel på kredit. Erfarenheter från handlare som i närtid ställts inför kriser (brand, omfattande rån/skadegörelse) visar att företagen har svårt att klara av perioder av likviditetsbrist.
- Ransonering av köp av varor för att motverka hamstring kommer behöva införas i en situation likt den som beskrivs i scenariot. Butikernas varuflöden bygger på "just-in-time" vilket innebär att de inte har några lager utan har endast det som finns i butiken. Detta ökar behovet för kunderna att köpa på sig varor, dvs hamstra.
- Hur ska utländsk valuta kunna hanteras i en händelse likt den i scenariot? Troligt att det kommer kunder med annan valuta (exempelvis om Sverige tar emot stöd från andra länder). Kan inte hanteras i dagsläget.
- Butikerna har ingen reservkraft vilket innebär att kassorna fungerar ca 15 min på batteridrift, därefter kan butikerna inte ta betalt. Dessutom är alla priser elektroniskt lagrade vilket innebär att personalen inte vet vad varorna kostar. Kylar och fryser fungerar inte.
- Det råder osäkerheter kring påverkan av stigande inflation vid osäker omvärld, kris o krig.
- En återkommande och viktig slutsats är att det inte finns någon upparbetad kanal som håller näringslivet informerad om vad som händer och planeras i samhället vid en samhällsstörning – det vill säga att näringslivet inte får del av information som av myndigheter bedöms som skyddsvärd men vilken ändå behövs för att handeln ska kunna ligga på förhand och vidta förberedande åtgärder.

Problemområden kopplat till scenariot:

- Säkerhet
 - o Rånrisiker för butiker och individer, folk vill ha kontanter
 - o Behov av ökat antal värdetransporter
- Plundring av butiker och lager. Inbrott och stölder för att få tag i pengar, mat, drivmedel och andra viktiga saker
- Försäljning av varor på "svarta" marknaden, risk för bedrägerier
- Stora transaktioner som inte fungerar t.ex. löneutbetalningar, hyror etc

- Kontanthantering – det finns för få bankomater och de har inte så mycket pengar som behövs.
- Hamstring av varor, folk bunkrar för att säkerställa att man har förnödenheter vilket innebär att varor tar slut.
- Penga-flöden. Butiker – kontantavlämningsplatser – bankomater/Cashpoints - kunder – butiker. Dagens kontanthanteringslogistik är inte dimensionerad att hantera ökad pengahantering.
- Elberoende - Alla ekonomiska transaktioner är beroende av att el finns.
- Nätberoende - Alla ekonomiska transaktioner är beroende av att vi har kontakt med fastlandet via fiber. Servrar och saldouppgifter finns inte på ön.

Banker:

- Läget i scenariot ställer krav på ökad tillgång på kontanter. Det finns inte så mycket kontanter på ön och ingen beredskap för att öka mängderna.
- När el- och/eller internet är nere kan bankerna inte göra någonting. Finns ingen infrastruktur för "Ö-drift".
- Skyddsnivån är begränsad i dagsläget då bankerna hanterar inga alternativt mindre och mindre volymer av kontanter. Exempelvis har få banker valv för förvaring av kontanter.
- Troligt är att hamstring av kontanter från bankomater uppstår i scenariot. Därmed kommer det även uppstå ett behov av att begränsa uttag. I dagsläget finns det gränser för hur mycket man kan ta ut per uttag och per vecka. Osäkert om det går att programmera om på kort tid.
- Bankerna behöver kunna hantera kontanter på ett sätt de inte gör i idag/fred.
- Bankerna behöver se över hur de kan samverka och samordna sin verksamhet vid stora samhällsstörningar.

Utveckling:

- Banker behöver reservkraft och uppgifter om kunder på ön (saldo på konton)
- Butiker/försäljningsställen behöver reservkraft (elverk, solceller, batteri) för att ha butikerna i gång vid strömbortfall.
- Butiker behöver vara beredda att kunna hantera kontanter/mer kontanter. Staten bör ställa krav på att de måste kunna hantera kontanter.
- Utveckla utlämningsställen för kontanter (rutiner och infrastruktur för s.k Cashpoints).
- Utveckla alternativa betalningsmetoder.
 - o Rekvisitioner
 - o Handla på kredit
 - o "Slip", dvs kopiera kreditkort och reglera skulden senare. Behöver förmodligen utvecklas jämfört med gamla metoden. Problem med att alla betalkort inte har relief (bokstäver o siffror). Kan förvaras hos t.ex. Lst för att lämnas ut vid behov. Ett statligt ansvar att förbereda.
- Staten behöver se över juridiken runt hantering av betalningsflöden, krav, garantier, begränsningsmöjligheter.
- Utveckla och se över ransoneringslagen. Ta fram regler och metod för hur ransonering kan införas (Ransoneringskort).

- Staten måste tydliggöra hur säljare kan få garantier för sina leveranser

Skatteverket:

- Är beroende av IT-förbindelse till fastlandet för att kunna utföra momsbetalningar.
- Försäkringskassans och pensionsmyndighetens utbetalningar kommer inte att fungera tillfredställande i en situation likt den i scenariot. Hur kan de stora grupperna av människor som är beroende av den typen av utbetalningar hanteras i en stor samhällsstörning?
- Personbokföringsuppgifter är mycket skyddsvärda och behöver skyddas.
- Organisationen för Skattemyndigheten har ändrats sedan det gamla totalförsvaret. Det innebär bland annat att det inte finns beredskap/organisation för att ta lokala beslut av principiell betydelse för utbetalningar och dylikt.

Sammanfattning

Arbetet och resultaten för delprojektet finansiella tjänster pekar åt ett gemensamt håll. Det finns mängder med problem inom området och det finns ingen eller väldigt liten beredskap för att hantera dem. Beprövade totalförvarsprinciper likt redundans, lagring, statliga garantier och åtgärder samt utarbetade kommunikationsvägar är i dagsläget inte en naturligt förekommande påverkansfaktor på utvecklingen inom området. Det råder dock ingen brist på engagemang och idéer från myndigheter eller näringsliv. Utmaningen ligger i att kontinuerligt arbeta med detta komplexa område för att hitta både lokala och nationella åtgärder som kan samspela för att motverka den finansiella sårbarheten i samhället. Arbetet bedöms behöva innefatta bland annat statliga infrastrukturella investeringar, upphandlingar av tjänster som täcker in beredskapsbehov av kontanthantering, utveckling av alternativa robusta betalningslösningar samt utveckling och uppdatering av lagstiftning.

Visby, 2020-02-26.

Anders Malm, Länsstyrelsen.